

Nirxandina Helbestên Zarokan ên Kurdî li Gorî “Rastîya Zarokan” û “Îzafiyeta Zarokan”

Kenan SUBAŞI¹

“Çocuk Gerçekliği” ve “Çocuğa Görelilik” Bağlamında Kürtçe Çocuk Şiirlerinin İncelenmesi

Öz

Bu çalışmada çocuk edebiyatının iki temel unsuru bağlamında analitik bir değerlendirme yapılacaktır. Bu unsurlar “çocuk gerçekliği” ve “çocuğa görelilik” olarak belirtilir ki modern çocuk edebiyatının temel taşlarını oluştururlar. Çocuğun kendine özgü bir yapısı olduğundan çocuk edebiyatı yazarı, eserlerinde çocuğun bu özgün yapısını iyi tanıması gerekir. Çünkü sonuçta bahsedilen edebiyatın birinci derecede muhatabı çocuklardır. Bununla beraber çocuğa edebi bir estetik ve arzu kazandırmak adına yazılan çocuk edebiyatı eserlerinin yine bu iki unsuru çok iyi özümsemiş olması gerekir. Bu esaslar üzere çalışmamızda Kürtçe çocuk şiirleri belirtilen bu iki temel unsura göre incelenecek ve değerlendirilecektir. Bu çalışmada ele alınacak şairler; bu alandaki ilk dönem modern şairlerden olan Zêwer, Goran, Kakeyî Felah, Kamiran Elî Bedirxan, Letîf Helmet, Elî Abdulla Şewnim ve son dönemde çocuk şiiri yazma geleneğini devam ettiren Emîn Muhemed, Taha Bîlal, Elî Hemereşîd Berzincî, Osman Muhemed Hewramî, Fırat Cewerî, Konê Reş, Yehya Elewîferd, Aram Gernas ve Mueyed Teyîb gibi şahsiyetler ve eserleri olacaktır. Bu şairlerin belli başlı şiirleri alıntılanacak ve başta bahsedilen iki temel unsura göre ne kadar başarılı olup olmadıkları değerlendirilecektir. Özellikle bu şairlerin seçilmesi kendi dönemlerinde çocuk şiiri alanında en çok öne çıkan isimler olmalarıdır. Elbette bu şairlere yenileri de eklenebilir. Fakat bir makalenin boyutunu aşacağından bu çalışmayı yukarıdaki isimlerle sınırlı kıldık ve yukarıda adı geçen şairleri yaşadıkları tarihi dönem, sosyal ve siyasal olaylar bağlamında dört dönem içinde bölüştürerek değerlendirdik.

Anahtar Kelimeler: Şiir, Çocuk, Kürtçe, Çocuk Gerçekliği, Çocuğa Görelilik.

¹ Dr. Arş. Gör., Mardin Artuklu Üniversitesi Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı, kenansubasi@artuklu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-7744-1646.

Evaluation of Kurdish Child Poems in the Context of “Child Relativity” and “Child Reality”

Abstract

In this article, a literary analysis is made in the framework of the two main principles of children's literature, child reality and child relativity. Since the child has a different and unique personality, an author of children's literature should consider this difference and authenticity in his art of writing. Because the first payer of this literature is the child himself. It is also a matter of writing a work according to these principles, in which the child is given literary pleasure and literary aesthetics. According to these opinions, Kurdish children's poems will be examined according to these two principles. In the application part of the work, from the past to present, Zêwer, Goran, Kakeyî Felah, Kamiran Elî Bedirxan, Letîf Helmet, Elî Ebdulla Şewnim, Emîn Muhemed, Taha Bîlal, Elî Hemereşîd Berzincî, Osman Muhemed Hewramî, Fîrat Cewerî, Konê Reş, Yehya Elewîferd, Aram Gernas the poems of poets such as Mueyed Teyîb will be evaluated. At the end of this examination, according to these principles, successful and weak examples of poetry will be shared. Especially the selection of these poets is that they are the most prominent names in the field of children's poetry in their time. Of course, new ones can be added to these poets. However, since it would exceed the size of an article, we limited this work to the above names and evaluated the above-mentioned poets by dividing them into four periods within the context of their historical period, social and political events.

Keywords: Poem, Child, Kurdish, Child Reality, Child Relativity.

Extended Abstract

It is said that poetry differs from other literary works in terms of imagination, sensitivity, rhythm and in terms of the use of symbols, metaphors, metonymy and many other linguistic aesthetics. Also among the linguistic aesthetics that emphasize poetry more is the repetition of sounds (alliteration) and of course rhyme (Oğuzkan, 2013: 250). These two aesthetics both give a musical rhythm to the words as well as facilitate pronunciation and expression.

When poems are written for children, they are written according to certain goals such as love of one's own language, art education, imagination development, mind education, responsibility education, community awareness and education for values. Of-course these are important points for children and should be included in literary products. But even more important is how this topic in these literary genres will be designed and given and as a reader, in what position will the child come into contact with these literary products and genres. Because, for the influence of a literary text, the method of writing, narrating and displaying are as important as the interesting side of the subject. In this regard, especially in the context of literature for children, two notions or two main methods emerge, one of which is the child reality and the other is the child

relativity. These two notions, although distinct from each other, are in fact very close to each other and complementary.

According to German children's literature, Peter Schneider divides the child reality into four stages or serenades, which are referred to as physical reality, artistic reality, educational reality and critical reality. Although this division has been applied to German literature, in reality these four sections are remarkable stages for a complete literature, in other words for the proper modern literature.

Apart from the child reality, another important point was the child relativity, which according to the nature, interest, need and language of the children, in terms of form, content and teaching is a literary product design that should not be far from the view of children and it must incorporate all literary and aesthetic features. In other words, the child relativity is the definition of certain principles of literary production according to the age and development of the child. Also for a complete children's literature, there is a dual relationship between the relativity and reality of the child.

Based on the above principles, we also evaluated Kurdish children's poetry in this study, and before evaluating, we divided children's poetry into periods according to chronology. This can be divided into five periods in addition to the folklore productions in the written culture and the first of these periods is referred to as the classical period which was more about the education and training of children. The second period can be referred to as the Gelawêj and Hawar period. Poets like Zêwer, Pîremêrd, Faîq Bêkes, Kamiran Bedirxan, Hisênê Emîn, Evdilla Goran, Şakir Fettah, Eladdîn Seccadî lived in this period and composed poems, songs and march for children. The third period lasted from the 1950s to March 11, 1970. At this period, poets like Fereydûn Elî Emîn, Kakey Felah, Elî Ebdulla Şewnim, Remzî Qezaz wrote poetry. The fourth period begins after the March 11 pact and continues until the early 1990s. People like Letîf Helmet, Kazim Koyî, Osman Hawramî are some of the poets of this period. The fifth period, which is currently the final period, begins after the 1990s and is still ongoing. There are representatives of this period in almost every part of Kurdistan. In South Kurdistan poets like Emîn Mihemed, Elî Heme Reşîd Berzincî, Daykî Xelat, Emîn Gerdigilanî, Taha Bîlal, Ako Mihemmed Sabîr, Cemal Sabîr, Mueyed Teyîb, Mihemed Emîn Duskî and many others are working in this field. In East Kurdistan, people like Yehya Elewîferd and Selah Nîsarî are the most prominent names. In North Kurdistan, Fîrat Cewerî and Aram Gernas have written about this subject. In West Kurdistan, Konê Reş has written about this subject. Among these poets, Yehya Elewîferd, Konê Reş, Mueyed Teyîb and Mihemed Emîn Duskî can be considered as representatives of North Kurdistan because they write in Kurmanci dialect.

In short, we come to the conclusion that since the early 1940s and onwards there has been a remarkable unification of Kurdish children's poetry and that it has undergone many changes in terms of quantity and quality until the last period. Of course according to the child reality and relativity as to how in the beginning it was not generally successful until the last period this weakness remained except for a few poets.

Kurte

Di vê gotarê de analîzeke analîtîk di çarçoveya du hêmanên sereke yê edebîyata zarokan de dê bê kirin. Ev hêman “rastîya zarokan” û “îzafiyeta zarokan” in ku bingeha edebîyata zarokan a modern jî li ser wan saz dibe. Ji ber ku zarok xwedî kesayeteke cuda û xweser e, nivîskarê edebîyata zarokan di hunera xwe de mecbûr e baldarê vê cudabûn û xweserîya zarokan be. Lewra mixatabê sereke yê vê edebîyatê zarok bixwe ye. Ji bilî van ji bo ku zarok bibe xwedî estetîk û arezûyeke edebî, dîsa divê berhemên edebî yê ku ji bo zarokan tînin nivîsandin, li gorî van her du hêmanan bînin afirandin. Li gorî van esasan di vê xebatê de dê helbestên zarokan ên Kurdî li gorî van her du hêmanan bînin nirxandin. Herwiha qesda me ji helbestên zarokan ên Kurdî ew e ku ji destpêkê heya îro yanî ji helbestvanên weku Zêwer, Goran, Kakeyî Felah, Kamiran Elî Bedirxan, Letîf Helmet, Elî Ebdulla Şewnim bigirin heya kesên weku Emîn Muhemed, Taha Bîlal, Elî Hemereşîd Berzincî, Osman Muhemed Hewramî, Firat Cewerî, Konê Reş, Yehya Elewîferd, Aram Gernas û Mueyed Teyîb binirxînin û mînakên helbestên wan ên serkeftî û neserkeftî, digel egerên wan, parve bikin. Mebest ji hîlbijartina van navan ew e ku ev helbestvan di serdema xwe de yê herî berhemdar bûne di qada helbesta zarokan de. Helbet mimkûn e mirov hin navên din lê bar bike. Lê ji ber ku dê ji sînorên gotarekê derketiba, me bi van navan sînardar kir. Herwiha me helbestvanên ku hîlbijartiyê, di nav çar serdemên ku tê de jîyane û li gorî mîlîlaneyên sîyasî û civakî ji hev cuda bûne, dabeş kirin.

Bêjeyên Sereke: Helbest, Zarok, Kurdî, Rastîya Zarokan, Îzafiyeta Zarokan

Destpêk: Helbest û Zarok

Derbarê helbestê de gelek pênase hatine kirin. Her pênaseyek li gorî nêrîneke şexsî hatîye sêwirandin û para rastîya her pênaseyê jî li gorî xwe heye. Lê ya muhîm ji pênaseyê zêdetir, bersivandina vê pirsê ye ku helbest hunereke çawa ye? Çimkî dibe ku her pênase ji hin alîyan ve kêmbimîne. Lêbelê dema mirov bi çarçoveyê berfireh çawanîya tiştêkî nixand û vekola, dê encameke duristtir peyda bibe. Loma ji bo helbestê tê gotin ku ji alîyê xeyalkirinê, hestîyarîyê, aheng û rîtmê û ji alîyê bikaranîna hêma, metafor û metonomî û gelek ciwankarîyên din ên zimanî ve ji berhemên din ên edebî cuda dibe. Herwiha di nav ciwankarîyên zimanî de yên ku helbestê zêdetir serincrakêş dikin; dubarekirina denga (alîterenasyon) û helbet serwa (qafîye) ye (Oğuzkan, 2013: 250). Ev her du ciwankarî hem rîtmeke mûzîkalît didin gotinan hem jî di jiberkirin û vegotinê de hêsanîyê çê dikin. Xisûsen cîbicîkirina van ciwankarîyan ji bo helbestên zarokan pir girîng e. Lewra zarok heya salên di navbera 12-18an de jî ji alîyê zimanî ve di nav geşedaneke lezgîn de ne (Yavuzer, 2012: 91) û helbest jî yek ji hunerên zimanî ye ku piştgirîyê zêde dide prosesa geşedanê. Helbet ne tenê geşedan, xweşaxaftin, bikaranîna bêjeyên dewlemend û vegotina meram û meqsedê bi awayekî tam û zelal jî bi tesîra helbestê pêş dikevin û baştir dibin. Li gorî pexşanê kurtbûna hevokên helbestan jî taybetîyê wê hunerê ye ku ji alîyê xwendin, jiberkirinê ve dibe avantajek ji bo xwîneran. Bi taybetî heke xwîner zarok bin, ev taybetî maqûltir dibe (Ed. Güneş, 2013: 155)

Weku gelek zewq û tecrubeyan, estetîk û hunera edebîyatê jî bingeha xwe ji çaxa zarokatîyê digire. Ji bo xwendineke tam û kêrhatî û ji bo pêşxistina şîyana nivîsandinê, rûbirûmayîna bi edebîyateke xurt re pir girîng e. Ev yek jî hema hema ji alîyê geşedanê ve ji çaxa ku zarok bîrewer dibin û dest bi axaftinê dikin û pê ve dest pê dike. Heta gelek zanyar dibêjin ku berî van astên geşedanê û dema pitikayîyê jî bi xwendina lorîkên xewê, zarok tesîreke dengî, edebî û muzîkê digirin (bnr. Yavuzer, 2012; Bacanlı, 2005). Dema ku helbest ji bo zarokan tên nivîsandin, li gorî hin armancên weku hezkirina ji zimanê xwe, perwerdekirina hunerî, pêşxistina xeyalkirinê, perwerdekirina zêhnê, perwerdekirina berpîrsîyarîyê, nasîna civakê û perwerdekirina ji bo nixanên nivîsandin (Ed. Güneş, 2013: 155-157). Helbet ev xalên girîng in ji bo zarokan û divê di berhemên edebî de hebin. Lê ji wê jî girîngtir ev babet di van cureyên edebî de dê çawa bîr sêwirandin, dayîn û weku xwînerê, zarok dê di kîjan pozîsyonê de bi van berhem û cureyên edebî re mixatab bibe. Çimkî ji bo tesîra metneke edebî, bi qasî balkêşîya mijarê rêbaza nivîsandin, vegotin û nîşandayîna wê jî girîng e. Di vê babetê de bi taybetî di çarçoveya edebîyateke ji bo zarokan de du çemk an jî du rêbazên sereke derdikevin holê ku yek ji van rastîya zarokan e û ya din jî îzafîyeta zarokan e (Dilidüzgün, 2007: 58-94). Ev her du çemk her çiqas ji hev cuda bixuyên jî di rastîyê de pir nêzî hev in û hevtemamker in.

Di vê gotarê de ev her du çemk dê bi awayekî berfireh bîr pênasekirin û paşê helbestên zarokan ên Kurdî li gorî van çemkan dê bê nixandînan û dê di

encamê de dîyar bibe ka kîjan helbestvan û helbest di vî warî de serkeftî bûye û herî zêde nêzî rastî û îzafiyeta zarokan bûye. Yanî ya esas di vê xebatê de analîzeke analîtîk a helbestên zarokan ên Kurdî ye ji hêla rastî û îzafiyeta zarokan ve. Di hîlbijartina helbestvanên vê xebatê de mebest ew e ku ev helbestvan di serdema xwe de yên herî berhemdar bûne di qada helbesta zarokan de. Helbet mimkûn e mirov hin navên din lê bar bike. Lê ji ber ku dê ji sînoren gotarekê derketiba, me bi van navan sînordar kir. Herwiha me helbestvanên ku hîlbijartiyê, di nav çar serdemên ku tê de jîyane û li gorî milîlaneyên sîyasî û civakî ji hev cuda bûne, dabeş kirin. Ji ber ku me helbesta zarokan a Kurdî bi parçeyêke Kurdistanê tenê ve sînordar nekir, me ji çar parçeyan helbestvan destnîşan kirin û ji wan mînak dan û nirxandîna helbestên wan kirin. Lê ji ber hin sedemên sîyasî, civakî û perwerdeyî li her parçeyê helbestên zarokan bi qasî hev nebûne warê balkêşiyê. Loma di vê gotarê de dê giranîya helbestnûsên Başûr (bi zaravayê Soranî) bê dîtin. Çimkî ji salên 1930yî û vir de helbesta zarokan berevajiyê parçeyên din, babeteke zindî bûye li layê Başûrîyan.

Armanca sereke ya vê gotarê nasandin û nirxandîna helbest û helbestvanên zarokan ên Kurdî ye. Ji ber ku li bakurê Kurdistanê heya niha xebateke bi vî rengî nehatibû kirin, kême be jî ev xebat dê vê valahiyê dagire. Herwiha di gel nasandin û haypêxistina xwîneran, armanceke din a vê xebatê jî nirxandîna selîqeya helbestên zarokan ên Kurdî ye ku gelo çiqas serkeftî ye? An jî lazim e çiqas û çawa serkeftî be? Helbet li gorî her du çemkên me dîyarkirî ku weku rastîya zarokan û îzafiyeta zarokan tê zanîn.

1. Rastîya Zarokan

Di vî warî de yên ku cara ewil nirxandinên xwe parve kirine, lêkolînerên Ewropî ne. Bi taybetî li Almanyayê kemilîn û pêşketina edebîyata zarokan di merheleyeke dûr û dirêj de bi awayekî sistematîk çê bûye, baştir hatîye zanîn divê berhemeke edebî ji bo zarokan û bi taybetî ji bo zarokên roja me çawa bê nivîsandin. Lewra kesekî bi navê Peter Schneider li gorî edebîyata zarokan a Almanan rastîya zarokan dabeşê çar qonaxan an jî serenavan kirîye ku ev weku rastîya şikilî, rastîya hunerî, rastîya perwerdeyî û rexneyî hatine binavkirin (Schneider, 1984: 38; vgz. Dilidüzgün, 2007: 58). Her çiqas ev dabeşkirin li ser edebîyata Almanan hatibe sepandin jî di rastîya xwe de ev her çar beş ji bo edebîyateke kamil a giştî, yanî ji bo edebîyata serdema modern a tekûz merheleyên berbiçav in.² Ne tenê di edebîyata Almanan de, di gel guherîna cîhanê û nêrîna mirovayetiye, di edebîyata neteweyên din de jî dixuyên. Loma me xwest em qala beşên rastîya zarokan di edebîyatê de bikin û guherîna helbesta Kurdî ya zarokan jî bi van rêgezan binirxînin.

² Her çiqas zarokên li welatên cuda di nav devdor û çandine cuda de mezin dibin jî ji hêla zarokatîyê ve ango rastî û îzafiyeta xwe ve heman mexlûq in. Loma di vê xalê de ji erdnîgarîyê bêtir dîyardeya zarokatîyê muhîm e ku divê bê pênasekirin û naskirin. Ev jî li gorî dîsîplînen weku pedagojî, psikolojî û hwd. pêk tên ku bi awayekî sistematîk pêşî li Ewropayê xebatên di van waran de xuya bûne.

1.1. Rastîya Şikilî

Piştî sedsala 18an derkete holê. Ji ber ku armanca sereke şîretdayîn, perwerdekirina rasterast û li gorî tesewûra mezinan afirandina zarokatîyek bû, ev rastî ji şikilguherandinê wêdetir neçû. Berî ku berhemên bi vî rengî bên nivîsandin, cureyên weku çîrokên gelêrî, efsûnî, mîtolojîk û fabl hebûn û armanca van cureyan jî şîret û pend bûn. Loma bi tenê weku şikilguherandinek hat xuyakirin. Çimkî di vê serdemê de ji cureyên gelêrî cudatir mijarên weku ji jîyana rojane ya zarokan û têkilîya wan a bi dayîk û bav û hevalên wan re dihatin sêwirandin û di van sêwirandinan de mînaka zarokatîya herî kêrhatî weku zarokên xwedî fezîlet (fezîleta ku civak tayîn dike), zarokên ku hedê xwe dizane, zarokên ku guhdarîya gotinên mezinan dike, ji bo civakê dihat nîşandan. Yanî her çiqas mijar ji jîyana rojane ya zarokan bihata sêwirandin jî rolên zarokan ên civakî dihatin danîn ku ev yek bi temamî bi çavên mezinan çê dibû. Ji ber van yekan e ku derbarê rastîya şikilî de tê gotin ku yan bi rastî û nêrîna polîtîkaya perwerdeyê ya wê serdemê re têkildar e yan jî ev rastî û nêrîna nivîskar bixwe ye (Dilidüzgün, 2007: 58-60). Ji ber ku rastîya nivîskar di navendê de ye û zimanê pend û şîretê serdest e, ev rastî ne li gorî rastîya zarokan e û tûşê gelek rexneyan bûye ji vî aliyê ve. Herwiha otorîterî di vê rastîyê de pir berbiçav e û ev otorîte weku tilîyên bilindkirî yên li ser serên zarokan e ku rastîyên xwe li wan dibarîne (Dilidüzgün, 2007: 60-65). Endîşeya yekem a otorîterîyê; perwerdekirina zarokan e û xetereya mezin jî bêyî ku bi awayekî rexneyî bifikire, xwînerê her tiştê ku dixwîne weku rastî qebûl bike û li gorî wî hereket bike ku ev jî bi temamî hizira afirîner û rexneyî dike û teqlîdê ava dike.

1.2. Rastîya Hunerî, Haydarbûna ji Rastîya Zarokan û Antîotorîterî

Di vê serdemê de di şûna perwerdekirina zarokan de nêrîna zarokan cih girt. Zarok ji amûr û objebûnê derket bû kirde an jî navend. Tevgera Xwendekarên 1968an bû destpêkek ji bo edebîyateke bi vî rengî. Bi vê tevgerê re gelek guherînên aborî, polîtîk û civakî geşe dan. Sînorên di perwerdeyê de hatine rakirin û perwerdeya îdealîst cihê xwe daye perwerdeya rasteqîne. Zarok bûn kesên azad û herwiha divê ew nehatibana kontrolkirin (Dilidüzgün, 2007: 60). Di pirtûkên vê serdemê de zêdetir xisûsiyeta hunerî bi awayekî “teqlîdkirina xwezayê” û “nêrîna bi çavên zarokan” giranîya xwe danî (Schneider, 1984: 39; vgz. Dilidüzgün, 2007: 60-61). Ji ber ku nêrîna bi çavên zarokan di vê serdemê de bû takileke sereke, antîotorîterî jî kete navenda edebîyata zarokan. Ji destpêka ku antîotorîterî di edebîyatê de bû helwestek û pê ve, di nav xwe de bi çend şêwazan derkete pêş. Di serî de helwesta antîotorîterîyê li dijî dibistanê, têkilîya di navbera mamoste û xwendekaran de, li dijî otorîteya malbatê û derdorê xwe nîşan da. Piştî, bi taybetî di edebîyata îroyîn de digel van sazîyên ku me hejmartî, zêdetir ev helwest li dijî otorîterîya nivîskar a di berhemê de xwe nîşan da (Dilidüzgün, 2007: 62-63). Divê nivîskar di berhema xwe de weku mamosteyekî serdest, xîtabî xwîner nekiriba. Berevajî wê divê dinyayeke sêwirandî bi xwîner re parve bikira û herwiha daketiba asta xwîner û xwîner di

navenda edebîyata xwe de mixatab bigirta. Ji bo rexneyek li helwesta mezin an jî nivîskaran a di vî warî de, nivîskara Alman; Susanne Kilian bi navê “Kindsein ist süß?” helbestek nivîsandîye (Stiller & Kilian, 1982: 36). Di vê helbestê de dixwaze bibêje ku zarok ne bîndestê mezinan in û dixwaze nîşan bide ku zarok ji mezinan cudatir in. Yanî ew tiştên ku mezin ji xwe re dikin xem, ji bo zarokan ne xem e û mezin an zarokan fam nakin an jî naxwazin fam bikin. Herwiha divê mezin biryara ku dê zarok çi bikin an nekin, nede. Divê ji wan re çima bikin an çima nekin, rave bikin. Divê dem ji bo zarokan bê veqetandin û ew bîndestê guhdarîkirin û famkirin. Wê ev nêrîn bi vî şikilî neqil kiriye:

Kindsein ist süß?

Tu dies! Tu das!
Und dieses laß!
Beil dich doch!
Heb die Füße hoch!
Sitz nicht so krumm!
Mein Gott, bist du dumm!
Stopf's nicht in dich rein!
Laß das Singen sein!
Du kannst dich nur mopsen!
Hör auf zu hopsen!
Du machst mich verrückt!
Nie wird sich gebückt!

Schon wieder ne Vier!
Hol doch endlich Bier!
Sau dich nicht so ein!
Das schaffst du allein!
Mach dich nicht so breit!
Hab jetzt keine Zeit!

Laß das Geklecker!
Fall mir nicht auf den Wecker!
Mach die Tür leise zu!
Laß mich in Ruh!
Kindsein ist süß?
Kindsein ist mies!

Ma zarokatî xweş e?

Wêya bike! Wêya bike!
Destên xwe nede wêya û wêya!
Piçek ecele bike!
Lingên xwe ji ber min bikêşe!
Wisa yekkêlekî rûnenê!
Hey Xwedayo, tu çiqas ker î!
Wisa weku çavbirçîyan nexwe!
Bes e kilaman nebêje!
Tu tenê dikarî bêyî destûr tiştan bigirî!
Her gav xwe hildipekîni û dipengizî!
Tu min dîn dikî!
Her gav serhişkîyan dikî!

Aha dîsa notên te zeîf in!
De hadê here ji min re bîrayekê bîne!
Serguhê xwe qirêj meke!
Her gav min mijûl meke!
Piçek maqûl rûne!
Dema min beredayî xerc meke!

Tiştan tevlihev meke!
Min aciz jî meke!
Derî hêdîka bigire!
Li ser serê min nexe teqereq!
Ma zarokatî xweş e!
Nexêr zarokatî kurreder e!³

1.3. Rastîya Perwerdeyî û Rexneyî

Ev her du rastî hevtemamker in. Lewra di serî de zarok weku heyîneke pasîf dihat dîtin û weku kesayeteke ku bi tenê divê bê perwerdekirin û di vê perwerdekirinê de jî çî bê gotin, divê bêyî îtirazekê ew gotin bihatana qebûlkirin.

³ Wergera vê helbestê min ji ber wergera wê ya Tirkî (bnr. Dilidüzgün, 2007: 64) kir û paşê bi alîkarîya hevalekî Almanîzan me wergera min a Kurdî, bi helbesta resen re berawird kir.

Ev yek helbet bi otorîteya mezinan, malbat û dibistanê re jî peywendîdar bû. Yek ji kesên ku li dijî vê şêwazê derketîye Jean Jacques Rousseau ye ku wî di berhema xwe ya bi navê *Emile* de nîşan daye ku divê zarok azad be, ew bi tecrubeyan jîyanê nas bike û heta J. J. Rousseau, li dijî fablxwendinê û şîretên wan ên rasterast derketîye û ji bo zarokan xwendina vê cureyê erê nekirîye (bnr. Rousseau, 2011). Belkî mirov dikare bibêje ku cara yekem li hemberî perwerdeyeke req û hişk bi awayekî rexnegirî J. J. Rousseau helwest nîşan daye. Îcar rastîya rexneyî di vir de derdikeve holê ku li gorî P. Schneider piştî ku ev rastî hat famkirin, nêrînên pedagojîya rijd û nêrînên yekalî, yekrastî, yekqebûl berteref bûn û cihên xwe ji nêrîna rexneyî û rasteqîne re hiştin. Berhemên ku bi nêrîna rexneyî hatin sêwirandin, rastîya civakê û perwerdeyê derxistin holê û otorîteya wan a li ser edebîyata zarokan şikand. Bi gotineke din nivîskarîya yekalî û yekrengî dabeşî piralî û pirrengîyê bû û gelek dengên cuda derketin (vgz. Dilidüzgün, 2007: 65).

Dîsa ji nav rastîyên zarokan Peter Härtling, xwe di nav rastîya rexneya civakî de dibîne û dibêje ku zarok heyînen wisa ne ku gelek tiştî cara ewil tecrube dikin. Cara ewil hez dikin, nefret dikin, hevaleyê wan çê dibe, derdikevin rêwîtiyekê û gelek tiştên din. Ev hemû ji bo wan cara ewil pêk tên (vgz. Dilidüzgün, 2007: 68). Loma dema ku mijareke bi vî rengî ji bo zarokan hat sêwirandin divê nivîskar ji rastîya wan dûr nekeve. Vê yekê bi kitêba xwe ya bi navê *Ben liebt Anna/Benjamin Anna'yı Seviyor* (Ben ji Annayê hez dike) tîne ziman ku di vê pirtûkê de evîn û hezkirina du zarokan û di nav alema wan de bêyî ku ji rastîya wan dûr bikeve berhema xwe disêwirîne (bnr. Härtling, 2016). Bi rêya vê berhemê dide zanîn ku hezkirin, evîn herçiqas ne weku ya mirovên mezin be jî di rastîya zarokan de jî cih digire. Herwiha şerma civakê ya ku nahêle mirov bi rahatî hestên xwe bi hev re azadane parve bikin, P. Härtling bi rêya Ben û Annayê, wê şermê û psîkolojîyê bi çavekî rexneyî nîşan dide. Loma jî li gorî wî divê nivîskarê edebîyata zarokan bi çavekî rexneyî bi şertê ku ji rastîya zarokan dûr nekeve, berhema xwe binivîse.

2. Îzafiyeta Zarokan

Weku pênaseyeke giştî îzafiyeta zarokan; li gorî xweza, eleqe, hewcedarî û alema ziman a zarokan, ji aliyê şikilî, naverokî û fêrkarîyê ve sêwirandineke berhemeke edebî ye ku divê hem ji nêrîna zarokan dûr nebe û hem jî hemû taybetîyên edebî û estetîk di xwe de bihewîne (Sever, 2003; Dilidüzgün, 2007). Bi gotineke din îzafiyeta zarokan, li gorî temen û geşedana zarokan dîyarkirina hin esasên berhemên edebî ye (Ed. Hunt, 2005). Herwiha ji bo edebîyateke tekûz a zarokan, di navbera îzafiyet û rastîya zarokan de peywendîyeke dualî heye. Li gorî îzafiyeta zarokan nivîskar, han dide ku rastîya zarokan di berhema edebî de nîşan bide û bi alîkarîya îzafiyeta zarokan, bikare bi awayekî serkeftî, sê sitûnên berhema edebîyata zarokan ku ji şikil, naverok û pedagojîyê pêk tê, bi awayekî serkeftî bi kar bîne. Bi vî hawî zarok xwe dikare zêdetir di nav berhemê de bibîne

û bala xwe bidê û jê zewq bigire (Çer, 2014: 3). Dîsa derbarê peywendîya îzafiyet û rastîya zarokan de Sever dibêje hunermendê ku bixwaze berhemên edebî yên zarokan, li gorî îzafiyeta zarokan bisêwirîne, divê pêşî bi rastîya zarokan bawer bike û bizane ku nivîsandina li ser navê vê rastîyê, berpîrsîyarîyeke pir giran e (Sever, 2003: 22).

Helbet heyamên geşedanê û geşedana zarokan, eleqe, hewcedarî û gelek taybetîyên wan ên din ji bo famkirina îzafiyeta wan girîng in. Lê di çarçoveya van hemû têgehên de bersiva pîrsa nivîskarek dê çawa bikare li gorî îzafiyeta zarokan tevbigere, bi kurtî wiha ye: “Heke nivîskar bikaribe zarokatîyê hîs bike.” Lê ji vê jî muhîmtir dê çawa hîs bike? Di vê derê de têgihîştina rastîya zarokan dikeve dewrê ku ew jî heke nivîskarek bikare bi çavên zarokan binêre, bi hişên wan bifikire, bi guhên wan bibihîze, bi dilên wan hîs bike û ji van hemûyan girîngtir heke nivîskarek bikare van hemûyan bi zimanê wan vebêje, dê wê çaxê bi ser keve û li gorî zarokan berhemên edebî û estetîk biafirîne.

3. Helbestên Kurdî yên ji bo Zarokan

Helbest weku hunereke edebî di tarîxa zimanê Kurdî de hem qedîm e hem jî cihêkî pir fireh digire. Herwiha di edebîyat û perwerdeya zarokan a Kurdî de jî herî zêde ev cure pêş ketîye û berhem jê hatine afirandin. Çimkî weku nerîtek ji berê heya niha li ser helbestê tecrubeya Kurdî pir zêde hatîye ceribandîn. Loma ji aliyê edebî ve serkefttirîn cure jî dîsa helbest derdikeve pêş di zimanê Kurdî de. Ji bilî çawanîya xwe, ji aliyê çendanîyê ve jî herî zêde dîsa di vê cureyê de berhem hatine nivîsîn û afirandin (Mehmûd, 2004; Hewramî, 2007; Ehmed, 1998; Barzinji, 2010; Ehmed, 2005; Ferhadî, 2013). Ji bilî berhemên folklorîk di nav çanda nivîskî de helbestên ji bo zarokan di Kurdî de di nav pênc qonaxan de dikare bê dabeşkirin û ji van qonaxan a yekem weku qonaxa klasîk tê binavkirin ku zêdetir li ser perwerdekirin û fêrkarîya zarokan bû (Qadir, 2016: 30-32). Di vê qonaxê de zêdetir ferhengên manzûm û eqîdename hatine nivîsîn ku destpêka vê hunerê ji aliyê Ehmedê Xanî ve bi berhema *Nûbara Biçûkan* di sala 1682yan de dest pê kirîye. Helbestên di vê qonaxê de bi piranî teqlîda *Nûbara Biçûkan* bûne ku ji hêla naveroka xwe ve dikevin nav rastîya şikilî ya zarokan ku armanca wan a sereke perwerdekirin, nesîhetdayîn û şîretkirina zarokan bûye. Ji hêla dîroka qebûlkirin û girîngîpêdana zarokatîyê, ev berhem şayanê teqdîrê ne û hêja ne ji bo xebatên Kurdî yên di vî warî de. Lê em ê di vê xebatê de cih nedin vê qonaxê ku wek qonaxa destpêkê an jî li gorî me binavkirî qonaxa yekem e. Ji ber ku ev gotar dê bi taybetî li ser helbestên modern ên zarokan raweste, lewra em ê nirxandîna qonaxa yekem nekin û weku du çemkên modern di çarçoveya “rastîya zarokan” û “îzafiyeta zarokan” de nirxandîna helbestan ji qonaxa duyem bidin destpêkirin.

3.1. Qonaxa Duyem

Ev weku qonaxa *Gelawêj û Hawarê* ji dikare bê binavkirin.⁴ Çimkî zêdetir ji alîyê nivîskarên van kovaran ve di wê serdemê de helbesta modern a ji bo zarokan derketîye holê. Taybetîya herî berbiçav a vê qonaxê ew e ku helbest zêdetir bi awayên sirûd û honraweyan hatine nivîsandin. Armanca sereke ya helbestnûsên vê qonaxê ji alîyê niştimanperwerî ve hişyarkirina zarokan e. Loma zimanêke otorîter û naverokeke pedagojîk serdest e. Bi rastî dema ku mirov bi edebîyata cîhanê re ji berawird dike, normal e ku ev yek di helbesta Kurdî de jî hebin. Lewra di navbera salên 1920 û 50an de edebîyata cîhanê bixwe jî ji alîyê rastîya zarokan ve di qonaxa rastîya şikilî de ye. Yanî hêj zimanê otorîter û pedagojîyê zext li kar e û di edebîyatê de navend e. Her çiqas bi gîştî wiha be jî carinan mirov hin nimûneyên ku pir nêzîkî rastîya zarokan û îzaffiyeta zarokan bûne jî dikare bibîne. Kesên weku Zêwer, Pîremêrd, Faîq Bêkes, Kamiran Bedîrxan, Hisênê Emîn, Evdilla Goran, Şakir Fettah, Eladdîn Seccadî di vê qonaxê de jîyane û ji bo zarokan helbest, sirûd û honrawe ristine. Em ê di vê qonaxê de helbestên Zêwer, Hisênê Emîn û Kamiran Bedîrxan û Evdilla Goran⁵ binirxînin.

3.1.1. Zêwer

Di sala 1875an de li Silêmanîyê hatîye dinê. Maweyeke dirêj mamostetî kirîye. Dîwaneke wî ya helbestan heye ku tê de helbestên wî yên ji bo zarokan jî cih digirin. Di nav kovara *Gelawêjê* de xebitîye. Ji bilî helbestan xebatên ferhengnûsî û wergêrîyê kirine. Di sala 1948an de koça dawî kirîye (Qadir, 2016: 36). Di helbestên Zêwer de perwerde, amojgarî û niştimanperwerî pir zêde dixuye. Ji ber ku ziman otorîter û ji îzaffiyeta zarokan dûr in carinan tê famkirin ku bi alema kesekî temenmezî hatine nivîsîn.

Min mindalî biçûkim, mektebe roh û serim
 Be se'yî û xoşî xoşî, dersim ekeme berim
 Se'yî ger mandûm eka şadim dersim rewane
 Mindalê ke temel bê xwêrî naw kolana ne
 Dinya çawî roşin bû be sayey 'îlm û fen bû
 Ey refîqanî mekteb rojî 'îlm û 'îrfane (Zêwer, 2008: 221)

Di vê mînakê de Zêwer xwe xistîye şûna zarokekî biçûk û xwestîye bi rêya karakterekî wiha, hezkirina dibistanê û xwendinê bide zarokan. Lêbelê hebûna nivîskar di helbestê de carinan pir zêde tê hîskirin. Taybetîyêke zarokên serdema dibistana seretayî, navîn û pêşdibistanê ew e ku zêdetir xwe difikirin û bi meseleyên derdorê xwe re eleqedar in. Loma bi saya ilm û fenê ronîbûna dinyayê dê ji wan re tiştêkî pir dûr û razber bixuye. Ji bo zarokekî di vî temenî de pir awarte ye ku gotîneke bi vî rengî bike. Yek jî dersjiberkirin an jî karên weku vê

4 Helbet berî van kovaran çend nimûneyên helbestên zarokan di kovarên din ên Kurdî de derketibûn (bnr. Tek, 2019). Lê heya Hawar û *Gelawêjê* bi zanetî xabeteke serbixwe bo zarokan nehatibû meşandin. Ev yek di Hawarê de weku "Sitûna Zarowan" û di *Gelawêjê* de weku "Beşî Mindallan" xuya bûn. Ev egera sereke ye ku me vê qonaxê bi van her du kovaran da destpêkirin.

5 Hem ji ber ku navên herî zêde derketine pêş, me hîlbijart hem jî ji bo em ji qewareya gotarekê dernekevin, me her kesekî ji bo zarokan nivîsibe, nexist nav nîrxandinê.

monoton, zarokan zûtir aciz dike. Dema ku nivîskar dibêje “be xoşî xoşî dersim ekeme ber” dîsa ji rastî û nêrîna zarokan dûr ketîye û gotina xwe gotîye. Ji bilî vê cureyê ji bo niştimanperwerîyê jî weku sirûd gelek berhem dane ku yek ji wan destpêka wê li jêr hatiye dayîn û helbet di vê sirûdê jî rastîya şikilî serdest e û ji alîyê metafor û zimanî ve jî têgihîştina wê zehmet e:

Ême ke mindal û newciwanîn
Hemû be qurbanî Kurdistanîn
Çunke hubbî weten le îmane
Be mehebbete sahêb îmanîn
Sa ey refîqan le rêy weten da
Zor tê nekoşîn zor bê wîcdanîn (Zêwer, 2008: 213)

Herwiha ji bilî van helbestan hin helbestên Zêwer hene ku pir nêzî rastî û nêrîna zarokan bûye. Yek ji wan helbesta bi navê “Se’at” e ku di her du rêzîkên dawî de nivîskar û otorîteya wî dixuye. Weku din bi temamî li gorî xeyal û alema zarokan hatîye rastin.

Se’atekey min ciwan û be kar e
Royînî weqtan deka jimare
Ke dewrey şew û rojî tewaw bû
Dûbare sazî ekem zûbezû
Paş û pêş naka be yek deqîqe
Zorim xoş ewê weku refîq e
Her karim bê be wî rêk ekem
Be tertîbêkî zor baş û mehkem
Her kes be tertîb rêk neka karî
Rêkupêk nabê hemû kardarî (Zêwer, 2008: 235-236)

3.1.2. Hisênê Emîn

Li Qubînê di sala 1919an de hatîye dinê. Di eslê xwe de ji bo zarokan tekane helbesta wî ya ku li ber destê me ye bi navê “Marşa Tîpan” sirûdek e ku li ser fêrkarîya alfabeyê nivîsîye. Her çiqas ji qelema Emîn nimûneyek tenê jî hatibe nivîsandin, ji ber ku ev sirûd bi zimanekî pir sade û bi melodîyeke serkeftî hatîye sêwirandin, di edebîyata zarokan a Kurdî de cihê xwe girtîye. Otorîterî di zimanê helbestê de qet nayê hîskirin û ev taybetî bixwe jî kirîye ku ev sirûd zêdetir bê xwendin.

Em şagîrd in, em dixwînin **abc**
nivîsandin, ew jî bo me armanc e
tîpên me tev sîh û yek in **çde**
xweşî ev e, bi zimanê kurmanç e

êfgh him rehet e, him şêrîn
îijk xweş dixwînim bi qîrîn
lmno hê mayîne hinên din
gelî Kurdan, werin tev de bixwînin

pqrstuû tu meyze
vwx ne, ez şaş nakim yek levze
heşt dengdêr in, heçî **dengdar bîst û sê**
rêya ronî dibistan e, ma **yz**. (Emîn, 1944: 15)

3.1.3. Kamiran Bedirxan

Ew di sala 1895an de li Stenbolê hatîye dinê. Karên weku mamostetîya zankoyê û kovaregerîyê pêk anîne. Derbarê ziman û edebîyata Kurdî de kitêb jî nivîsîne û bi navê Dilê Kurên Min dîwaneke helbestan jî nivîsîye. Helbestên di vê dîwanê de her çiqas bi temamî ne ji bo zarokan hatibin nivîsandin jî hin helbestên wê ji bo zarokan in. Bedirxan hema hema di dawîya hemû helbestên xwe de dixwaze peyamek bide xwîner an jî nesîhetek li xwîner bike. Exlebî peyama niştimanperwerîyê dide. Di helbestên xwe de carinan ji rastîya zarokan dûr dikeve û carinan jî li gorî zarokan li alemê temaşa dike. Heke ew amojgarîyên rasterast di dawîya helbestan de nebûna, mirov dikarîbû bigota ku Bedirxan gelekî nêzî rastîya hunerî ya edebîyata zarokan bûye.

Xweha min

Xwişka min hê kiçik e
Nikare rêve biçê
Ez destê xwe didim wê
Bi min re pir xweş diçê
Her rû min re dibêje
Kekê min ê dilovan
Çîrokekê bibêje
Ji jîyîna nêçîrvan
... (Bedirxan, 2014: 18)

Kitêba Min

Kitêba min spehî ye
Kitêbeke pir mezin
Tê de her tişt dibînim
Kulîlk, kitik, berx, bizin. (Bedirxan, 2014: 19)

Di helbesta “Xweha Min” de ji rastîya zarokan dûr dikeve. Lewra şayesandina zarokekê dike ku hêj nikare bi rê ve biçê, lê di çarîna duyem de wê zarokê dide axaftin û gotinên mezinekî pê dide gotin. Ev yek ji rastîya zarokan dûr e. Di helbesta “Kitêba Min” de bi çavên zarokekî li tiştan dinêre. Heya 10 salîya xwe zarok tiştên xwe bêqisûr û pak dibînin an jî tiştên ku ya wan e, dixwazin ku pak û bêqisûr be. Yek jî bi metafora kitebeke ku tê de wêneyên kulîlk, kitik û berxikan heye, tezekê çê dike ku ew li ber çavên zarokan pir mezin dixuye. Her çiqas di çarîna dawî ya vê helbestê de dîsa derbasî zimanê nesîhetê bûbe jî di her du çarînan ewil de nêrîna zarokan a li ser tiştan serkeftî nîşan daye. Mirov dikare bibêje ku tam bi devê zarokek peyivîye.

3.1.4. Evdilla Goran

Di sala 1904an de li Helebceyê hatîye dinê. Demeke zêde mamostetî kirîye li devera Helebceyê. Di wextê mamostetîya xwe de ji bo zarokan helbest û sirûd dinivîse. Goran helbestvanekî pir berhem e di edebîyata Kurdî de. Hin formên nû yên weku opera, metelok bi kar anîne (bnr. Goran, 2005: 34-36). Di helbesta “Saway Aştîxwaz” de Goran dixwaze peyama aşitîyê ragihîne zarokan û bi devê zarokek helbesta xwe sêwirandîye. Lê dîsa jî tesîra nivîskar û otorîteya wê ya di helbestê de tê hîskirin. Ji alîyê peyama û neverokê û nermbûna ziman ve problema helbestê tune ye. Lê nivîskar di vir de nekarîbûye bi awayekî pisporene bi çavên zarokan vebêje. Ji vê helbestê benda ewil û ya dawî bi vî şiklî ne:

Minalêkim korpey naz
Wek bawkî xom aşitîxwaz

Kotirî sipîyî teqlebaz
Le çeşel ekem derbaz
Minalêkim, minalêkim, aşitîxwaz
Emca merce ta mawim
Be zimanê parawim
Goranîyî aşitî bilêm
Aşitîyî rûnakî çawim
Minalêkim, minalêkim, aşitîxwaz (Goran, 2005: 318)

Di helbesta “Goranîy Denike Genim” de Goran nêzî nêrîn û alema zarokan bûye. Ya ku di vê helbestê de Goran nêzî van krîteran kirîye, yek jê peywendîya zarokekê cotkar û denkegenima wî ye. Goran bi hasasîyeta zarokekê nêzî denkegenimê dibe û serborîya wê ya toxim û şînbûnê vedibêje. Dema ku vê yekê vedibêje, hin endîşeyên ku bi tenê zarok dê bikevinê, tîne ziman weku “Eygrê Xwa / Her kesê bixwa / Denike Genimim” piştî ku mar, mişk û kêzên nav axê dijmêre û vê endîşeyê jî li dû wan rêz dike. Hin metaforên bi vî rengî her çiqas helbest pîr dirêj be jî nêzî rastî û îzafiyeta zarokan kirîye. Her du bendên ewil ên helbestê wiha ne:

Nawî Xway lê ehênim
Derki 'embar eşkênim
Be bar genim derdênim
Lenaw werda eyçênim
Wek altun zerde
Pak û bê gerde
Denike genimim...
Pole çolekey ser çil!
Mişkî naw kun! kirmî gil!
Wirde merî sirk û sil!
Toxum weşand pîrî be dil!
Eygirê Xwa
Her kesê bixwa
Denike genimim... (Goran, 2005: 322)

3.2. Qonaxa Sêyem

Piştî kutabûna qonaxa *Gelawêj* û *Hawarê* vê qonaxê dest pê kirîye û ev qonax ji salên 50an bigire heya peyman 11ê Adara 1970yan dewam kirîye. Di vê qonaxê de li Kurdistanê ji aliyê edebî ve çalakî herî zêde li başûr nîşan dane. Bi rastî li her sê parçeyên din bêdengî hakim bûye. Loma jî ji aliyê edebîyata zarokan ve jî berhemên nivîskarên başûrî di vê qonaxê de derketine pêş. Her çiqas li dinyayê di vê serdemê de hin raperîn û reform çê bûbin û vê yekê tesîrê li edebîyatê jî kiribe û edebîyat zêdetir ketibe rêyeke azadane û antîtorîter jî tesîra xwe zêde li vê qonaxa helbesta zarokan a Kurdî nekirîye. Çimkî hêj jî amojgarî û nesîhet, pend û şîret bi zimanekî torîter li dar e. Ferqa vê qonaxê ji berî xwe ew e ku dîwanên taybet ên ji bo zarokan hatine dahênan. Kesên weku *Kekey Felah* ku bi helbestnûsîya zarokan navdar bûne derdikevin pêş. Di vê qonaxê de kesên weku *Fereydûn Elî Emîn*, *Kekey Felah*, *Elî Ebdulla Şewnim*, *Remzî Qezaz* helbest nivîsandine.

3.2.1. Kekey Felah

Li Şarbajêra Silêmanîyê hatîye dinê. Kekey Felah bi navê *Cîgergoşekan*, *Çiro*, *Çolekeparî*, *Mal û Qutabxane*, *Şêrî Saxte*, *Operêt û Demeteqê* û çend berhemên din nivîsandine. Ev berhem bi gîştî bi navê *Pepûlekan* di yek dîwanê de hatine civandin. Kekey Fekah ji bilî helbestnûsîyê karên sîyasî û rojnamenûsîyê jî kirine û di sala 1990an de koça dawî kirîye.

Felah di helbestên xwe de ji amojgarî û nesîheta rasterast zêde dûr neketîye. Zimanekî hêsan bi kar anîye. Lê otorîteya xwe asteng nekirîye û carinan ji nêrîna zarokan dûr ketîye. Ne pir zêde be jî di hin helbestên xwe de li gorî nêrîn, rastî û îzaffiyeta zarokan nivîsandîye û metafor û hêmayên ku dê xeyalên zarokan pêş bixin, bi kar anîye. Di helbesta “Amojgarî” de weku serenava helbestê, zimanê ku bi kar anîye bi gîştî zimanekî ji derveyê zarokan û şîretamêz e. Bi rastî ev helbest weku mamosteyên ku tilîyên wan li ser zarokan her gav bilindkirî ne, dixuye. Ziman kêm zêde bi raweya fermanî hatîye kişandin û zarok bixwe di nav helbestê de nîne. Zarok li derveyî helbestê û weku mixatabê vegêrê helbestê hatîye sêwirandin. Çend rêzikên serî wiha ne:

Rollekanim! Rolley ça bin
Gullî naw baxçey hîwa bin
Guy şil ken bo amojgarîm
Be dill, be gîyan le gel ma bin
Êwe nemamî baxêk in
Be destî ême nêjra bin
Baxçey êweş mall û mekteb
Aza û zîrek û wîrya bin
... (Felah, 2009: 61)

Di helbesta “Xalxaloke” de Felah bi devê zarokek pirsan li xalxalokekê dike û ji ber şîyana firîna xalxalokê xwezîya zarokê bi xalxalokê tîne. Xalxalok jî weku mixatab bersiva zarokê dide û tiştên ku dixwaze dibersivîne. Di vê helbestê de midaxeleya nivîskar naxuyê. Ji alîyê alema zarokan ve jî baş hatîye sêwirandin. Lewra xwezî û hêvîyên zarokan di rastîya wan de nîşan daye. Helbest bi vî şiklî dest pê dike:

Xalxaloke
Malî xalim li ku ye?
Tu eyzanî
Le şar e ya le dê ye
Be şîwênî to da
Min firînim hez lê ye
Xozge wek to
Balim egirt lem rêye
Ta bizanim
Malî xalim le wê ye!
... (Felah, 2009: 15)

3.2.2. Fereydûn Elî Emîn

Di sala 1933yan de li Silêmanîyê hatîye dinê. Li Şarbajêr û Silêmanîyê mamostetîya dibistana seretayî kirîye. Gelek berhem ji bo zarokan nivîsîye. Helbest û çîrok nivîsîna û ji edebîyata cîhanê bo Kurdî werger kirine. *Palewanî Diway Roj, Pîyawî Biçkoleke, Karjole, Pakjî, Genimeşamî* û gelek berhemên wî yên din hene. Cureyên helbest û kurteçîrokê di berhemên wî de exlebî bi hev re hatine nivîsîn (Mîrza & Mistefa, 2006: 9-10).

Gelek helbestên wî yên ji bo zarokan, li gorî alema zarokan hatîye sêwirandin. Helbet tesîra zimanê otorîter û edebîyateke bi padagojîyê dagirtî li ser heye. Lêbelê li gorî yên berê xwe nimûneyên serkeftîtir dane. Di helbestên xwe de teknîka dîyalogê bi kar anîye. Ev teknîk ji alîyekî ve wî serkeftîtir kirîye. Bi rêya vê teknîkê karibûye midaxeleya xwe ya li ser vegêrê îzole bike. Di helbesta “Mîwan” de hem dixwaze bi zarokan bide zanîn ku divê ders û dewrên xwe temam bikin hem jî listik û yarîyê piştî temamkirina dersan bilîzin. Lê di vegotinê de qayîdedanîn û otorîteyê sext tune. Helbestê bi awayekî wisa disêwirîne ku di nav dîyaloga mêvan û mazûvanîyê de bi mataforeke serkeftî vê yekê nîşan dide. Çend rêzên serî yên vê helbestê wiha ne:

Teq, teq, teq, teq
Bo bê deng î ey dergay req
Teq, teq, teq, teq
Kê ye ew e? Danexrawe
Ger mîwan e le ser çaw e
Ewey êmey î û mîwan î
Hawrêy Sîrwan û Soran î
Dersîyan ger nûsîwetewe
Erowî bo yarî pêkewe
Ey bi xêr bèn mîwanekan
Malta pîr kird le gullî ciwan
Ders û dewr tewaw bûwe
Katî yarî xoş hatûwe
... (Mistefa & Mîrza, 2006: 82)

Di helbesta “Min Minalim” de Emîn, her çiqas di nav helbestê de xwe kiribe zarokek jî bi temamî bi devê xwe an jî bi devê otorîteyê axivîye. Gotinên ku gotine bi temamî rast bin jî ji ber ku ji îzafiyeta zarokan dûr e, nikare zêde tesîrê li zarokan bike. Lewra zarokek naxwaze ku mezinek her tiştî ji bo wî bike, ew dixwaze her tiştî bi destê xwe bike. Di vê helbestê de mirov dibê qey zarokek, mezinekî daye hemberî xwe lê nesîhetan dike û kirin û nekirinên wî jê re dijmêre. Ev yek bawerîya rastîyê jî dişikîne. Çend rêzikên ewil ên helbestê wiha ne:

Min minalim, dil nasikim
Êsk sûkim, kar asikim
Swêske û barekewî şaxim
Pepûle û bilbilî baxim
Pêm bixwînin, fêrim biken
Perwerdem ken, têrim biken
Nexoş kewtim derman ken
... (Mistefa & Mîrza, 2006: 44)

3.2.3. Elî Ebdulla Şewnim

Di sala 1929an de li Helebceyê hatîye dinê û di sala 2020an de wefat kir. Bi navê *Cerîwe* diwaneke wî ya helbestên zarokan heye. Şewnim, herwiha honrawe û stran jî çê kirine. Di helbestnûsîya zarokan de ferqeke wî ji helbestnûsên dewra xwe tuneye. Di nav sedan helbestên wî de pir zêde helbestên ku nêzî rastî û îzafiyeta zarokan bûbe tunene. Di nav helbestên wî de helbesta bi navê “Nîyaz” li gorî krîterên helbesta modern a zarokan a cîhanê pir serkeftî ye. Şewnim ziman û nêrîna zarokan di vê helbesta xwe de serkeftî nîşan daye. Di vê helbestê de jî teknîka pirsîyar û diyalogê heye. Herwiha nîşandayîna xwestek û hêviyên zarokan bi rêbazeke azadane daye. Helbest di dawîyê de şîreteke dide lê ne bi devê otorfteyek bi devê mixatabê karakter an vegêrê ve yekê nîşan dide. Helbest bi giştî wiha ye:

- 1- Em pirsîyare hawrêkanim
Welam welam ba bizanim
To çît ewê?
- 2- Xwardin û xew
1- To çît ewê?
- 3- Kotir û kew
Ey to ... Ey to...
- 4- Cil û pare
Yarîkirdin ta êware
1- He he ... He he ... Pêkenîne
Xwaztekantan naşîrîne
2,3,4- Pê mekene, pê mekene
Ey xwaztî to bayê çene
1- Min? Min? Nîyazim têkoşan e
2- Rencî bîr e rencî şan e
Bo serkewtin, bo zanyarî
Bo şêlanî nahemwarî (Muhemmed, 2012: 55)

3.3. Qonaxa Çarem

Ev qonax piştî peymanê 11ê Adarê⁶ dest pê dibe. Li ser vê peymanê li Başûrê Kurdistanê heya radeyekê azadî çê bû ku ve yekê jî pêşketina edebîyat û perwerdeyê leztir kir. Li parçeyên din hê jî tevger û livîneke berbiçav tunebûye. Lê di vê serdemê de xêncî Başûr li Ewropayê jî dîyasporayê Kurdan çê bûbû ku ve yekê jî pêşî li afirînerîya edebî vekiribû. Çend kovarên zarokan piştî salên 1980yan li wir hatibûn derxistin.⁷

Edebîyata ji bo zarokan bi rewşa perwerdeyê ve girêdaye. Ji ber vê egerê li Başûr ji aliyê berhemdayîn û afirînerîyê de tevger û xebat hebûn. Çimkî li wir heya astekê mafê perwerdeya bi zimanê zikmakî hebû. Heke em vegerin ser helbestên

6 Ev peyman di 11ê Adara 1970yan de di navbera rejîma Baas û aliyên Kurd de li Iraqê çê dibe û otonomîya herêma Kurdistanê tê nasîkirin. Di encama vê peymanê de mafê perwerdeya Kurdî belavtir û zêdetir dibe ku ve tesîreke erênî li qada edebîyata zarokan jî kiriye.

7 Ev kovar bi navê *Kulîlk*, *Hêvî*, *Heval*, *Koçer*, *Kurdîlekan*, *Hêlîn* û *Hêvîya me dikarin bên binavkirin* (Subaşı, 2018, 36-37) û di van kovaran de kesên weku *Firat Cewerî*, *Birîndar*, *Rêncber*, *Apê Xerîbo*, *Durust*, *Rizaliyê Reşîd* û *Xebatnas* ji bo zarokan helbest nivîsîne.

vê qonaxê em dikarin bibêjin ku ziman xwerû û hêsantir bûye û her çiqas nimûneyên neotorîter hebin jî edebîyat ji şîret, pend û nesîhetên rasterast xelas nebûye. Kesên weku Letîf Helmet, Kazim Koyî, Osman Hewramî û Firat Cewerî çend helbestnûsên vê qonaxê ne.

3.3.1. Letîf Helmet

Di sala 1947an de li bajarokê Kifriyê hatîye dinê. Di warê helbestnûsîya zarokan de xwedîyê gelek berhemana e. Di vê qonaxê de jî ji hêla hilberîneriyê ve kesê herî berbiçav e. Nêzî hevdeh pirtûkên wî yên helbest û çîrokan çap bûne (Qadir, 2016: 68-69). *Ciwantirîn Dêh* di sala 1979an de nivîsîye û piştîre bi navê *Dengxweştirîn Mel, Hêlaneyekîtir, Minal û Baran, Mindal û Çoleke, Katjimêr, Gullî Naw Încaneke, Pirs le Minal, Çolekey ser Dareke, Pirsîyarî Minal, Minal û Bukeşûşeke, Mang le Nêwan Hezar û Yek Estêre da Dexewê* hin ji pirtûkên wî yên ji bo zarokan in (Helmet, 2013). Ev berhemên wî bi giştî piştîre di dîwanekê de hatine civandin û çapkirin.

Her çiqas pir zêde helbest ji bo zarokan nivîsîbe jî li gorî hilberînerîya wî pir zêde helbestên ku ghiştîbe rastî û îzafiyeta zarokan tunene. Pend û şîretên rasterast di nav helbestên Helmet de jî dixuyên û carinan zimanê otorîter jî bi kar tîne. Lê hin nimûneyên helbesta wî hene ku ziman, nêrîn û alema zarokan pir baş ferq kirîye û di wan helbestan de sêwirandîye. Helmet bi metafora xewnê baştir karibûye îzafiyeta zarokan nîşan bide. Herwiha wî jî teknîka dîyalog û pirsîyarê bi kar anîye û bi vê rêyê serkeftîtir bûye. Di helbesta “Xewn”ê de berî raketinê qala xeyalên zarokê dîke û bi xeyalkirinê re bixewreçûyîna zarok jî nîşan dide. Vê sêwirandinê bêyî ku bixwe midaxele bike bi temamî bi çav, hizr û xeyala zarokan vegotîye. Çend risteyên ewil ên helbestê:

Min xewnêkî xoşim dî
Mang hatibû bo ser zewî
Le şewî enguste çawa
Meley ekird le awa
Be dirêjayî şew ta beyan
Mangî dem bi xende û ciwan
Le gel sedan masîyî wird
Her yarî û meley dekird
... (Helmet, 2013: 191)

Di helbesta “Firîn”ê de Helmet bi rêya pirs û dîyalogê û metaforeke mîzahî û bi nêrîneke zarokane gotinên xwe disêwirîne. Li gorî gotina Hartling a ku dibêje zarok her tiştî nû û cara ewil tecrube dikin û jîyanê û heyînê li cîhanê hêdî hêdî nas dikin, Helmet jî di vê helbestê de bi rêya mîzahê xwestîye hin tiştên şaş bi rêya pirs û bersivê bipirse û bi bersivê rast bike. Bi vî şiklî hem zarok perwerde dibe hem jî bi mîzaha ku danîye kêf û zewq ji gotinan digire. Helbest bi giştî wiha ye:

-Firî firî kerwêşk firî
-Sinorî asman birî
+Kerwêşk nafirê na na

Baz dedat û radeka
 -Fîrî... fîrî gull fîrî
 Berew asman be kipî
 +Gull bê bal e nafîrê
 Le ser liqî dar denwê
 -Bûkeşûşekem degîrî
 Degîrî degîrî bo dayikî
 +Bûkeşûşeke dayikî niye
 Nazanê giryan çî ye
 Be dirêjayî roj û sal
 Pêdekenê bo minal
 Mindallekanîş debê
 Ewyan zor zor xoş boyê (Helmet, 2013: 244)

3.3.2. Fîrat Cewerî

Fîrat Cewerî di sala 1959an de li Nisêbîna Mêrdînê hatiye dinê û berî ku derbeya leşkerî ya sala 1980yan çê be, derbasî Swêdê bû û heya niha jî li wir e. Wî ji wan salan ve hem nivîskarî hem jî heya demekê weşangerî kirine. Herwiha wî bêtir ji bo mezinan nivîsîye û heya niha nêzî çil berhemên wê di warê roman, kurteçîrok, helbest, wergêr û lêkolînê de belav bûne. Her çiqas bêtir bo mezinan nivîsîbe jî wî di salên 1980yan de di Kovara Kulîlkê de çend helbest bo zarokan weşandine û herwiha di sala 1983yan de dîwaneke helbestên zarokan a bi navê *Dê Şêrîn e* çap kiriye (Cewerî, 1983). Ji bilî helbestan wî çend berhemên nivîskara navdar a zarokan a Swêdî Astrid Lindgrenê jî wergerandine Kurdî. Dema ku meriv bala xwe dide helbestên zarokan ên Cewerî nivîsandî, bi giştî nebe jî meriv pê derdixe ku Cewerî xwe gihandiye alema zarokan û kariye bi çavên wan li dinyayê temaşe bike. Bo nimûne di helbesta bi navê “Hewşa Dibistana Me” de bêyî ku midaxale li nêrîna zarokatîyê bike, xwe xistîye şûna zarokekî û bi zimanê wî hewşa dibistana xwe şayesandîye.

Hewşa dibistana me
 Herçar alî lêkirî
 Hundir hewşê de bexçe
 Jêrî wê rezê tirî

Her sibe ku ez diçim
 Berî têkevim dersê
 Ez zû bexçe av didim
 Bi satil û tenekê

Ez ber leman çêdikim
 Bi tevrî û bi bêrê
 Pelên ku hişk jê dikim
 Ji bonî gul pê ve bê
 ... (Cewerî, 1983)

Cewerî dîsa di heman temaya dibistanê de ji bo ku çûyîna dibistanê bi zarokan bide xweşkirin helbesteke bi navê “Wer Em Herin Dibistanê” nivîsîye. Herçiqas bi zimanekî hêsan gotibe jî ji nêrîn û alema zarokan dûr ketîye û ji dêvla wê bi nêrîn û xwesteka mezinekî xweşbûna çûyîna dibistanê sêwirandîye. Helbet

dîyardeyên ku xwestiye veguhezîne zarokan gerdûnî ne û ji bo zarokan mifadar in. Lê her zarok heta em dikarin bibêjin tu zarok xweşîya dibistanê wisa rasterast nasêwirîne, bi metafora lîstîkê yan jî metaforeke bi xeyalên zarokan mimkun bû ev yek bihata sêwirandin.

Gava dîçim dibistan
Ez pîrî kêfxweş dibim
Ez guh didim mamostan
Bi peyvên wan geş dibim
...
Werin gelî hevalan
Wer em herin dibistan
Bixwînin, binivîsin
Bo em nemînin nezan (Cewerî, 1983)

3.4. Qonaxa Pêncem

Vê qonaxê li Başûrê Kurdistanê bi raperîna cemawerî di sala 1991an de dest pê kir û hê jî dewam dike. Li her sê parçeyên din ên Kurdistanê di salên 90î de ji ber ku Kurdan hin mafên xwe yê rewa yê weku azadîya weşanê bi dest xistin, di edebîyat û berhemdayînê de tevger û livînek pêk hat. Xwendîna bi Kurdî geştir bû û vê jî han da ku bazara zimanê Kurdî piçek belav bibe. Dîsa di van salên dawî de ji ber hin bidestxistinên mafê zimanî weku dayîna zimanê Kurdî di çarçoveya dersên hîlbijartî de li Tirkîyê bû sebeb ku ji bo zarokan berhem bîn nivîsandin. Ji ber van egeran di vê qonaxê de hem helbestnûsên zarokan zêde bûn hem jî li gorî berîya xwe helbestên di asteke baştir de hatin afirandin. Ew kemilîn û geşedana xwezayî xwe di vê qonaxê de di edebîyata modern a zarokan de jî nîşan da. Êdî di vê qonaxê de mînakên antîtorîter zêde dibin, helbestnûsên ku rastî û îzafiyeta zarokan baş fam dikin, derdikevin holê. Di vê qonaxê de temsîlkarên helbesta zarokan a Kurdî li hemû parçeyan çê dibin. Li Başûrê Kurdistanê kesên weku Emîn Mihemmed, Elî Heme Reşîd Berzincî, Daykî Xelat, Emîn Gerdigilânî, Taha Bîlal, Ako Mihemmed Sabîr, Cemal Sabîr, Mueyed Teyîb, Mihemmed Emîn Duskî û gelek kesên din di vî warî de xebatan dikin. Li Rojhelatê Kurdistanê kesên weku Yehya Elewîferd û Selah Nîsarî navên ku herî zêde derketine pêş in. Ji bakurê Kurdistanê mirov dikare qala Aram Gernas bike ku ew heya demekê li dîyasporaya Ewropayê bû û berhemên xwe jî zêdetir li wir nivîsîn. Li Rojava Konê Reş di vî warî de nivîsiye. Ji van helbestnûsan Yehya Elewîferd, Konê Reş, Mueyed Teyîb û Mihemmed Emîn Duskî ji ber ku bi zaravayê kurmançî nivîsiye, weku temsîlkarîya Bakurê Kurdistanê (zaravayê Kurmançî) jî dikarin bîn hesabkirin. Jixwe dîwanên van helbestvanan exlebî li Bakur jî hatine çapkirin û belavkirin.

3.4.1. Yehya Elewîferd

Di sala 1973yan de li bajarê Bocunwerda li ser parêzgeha Xoresanê hatîye dinê. Hem çîroknûs hem jî helbestvan e. Bi navê *Bajarê Mîrîyan, Şelpe û Sêv, Weznên Hêjayî, Keskesor* pirtûkên wî hene (Elewîferd, 2012). Di helbestên xwe de zimanekî hêsan, fambar bi kar tîne û bi hevokên kurt dinivîse. Di gelek helbestên

xwe de bi çavên zarokan karibûye li alemê binêre û heya jê hatîye xwe ji zimaê otorîter dûr girtîye. Pend û şîret bi awayekî veşartî bi rêya metafor û hêmayan hatine dayîn di helbestên wî de. Elewîferd di dîwaneke xwe de li ser morîyan rêzehelbest nivîsîne û yek ji wan bi navê “Çîyavan” e. Di vê helbestê de ew morîyan dike çîyavan û di nav malê de eşyayên bilind ên weku balgîyan jî dike çîya û bi çavê zarokekî ku di nav malê de morîyan temaşa dike, helbesta xwe disêwirîne:

Mîrî⁸ demek aram in
Demek lez in direvin
Ji kûtelên balgîyan
Hildikişin, dikevin
Ji ketinê natirsin
Ji ser serê balgîyan
Balgî mîna çîya ne
Mîrî mîna çîyavan (Elewîferd, 2013: 11)

Dîsa di helbestekê xwe de Elewîferd xwe dixê şûna zarokeke ku bi lîstokên xwe re dilîze. Di vê helbestê de balê dikişîne ser rewşa zarokên pêşdibistanê yên ku tiştên necandar weku candar dihesibînin. Yanî li ser rewşa anîmîzmê ya ku di zarokên pêşdibistanê de dixuye. Mesela carinan zarok dema bi bûka xwe re dilîzin, wê weku candarek dihesibînin û wisa muamele pê re dikin. Elewîferd di helbesta “Dayîk”ê de metaforeke bi wî rengî afirandîye û digel tezada “piçûk” û “bilind”ê, helbesta xwe ji jîyana rasteqîn ber bi jîyaneke xeyalî birîye:

Dê û bavên min
Baş û rind in
Ez piçûk im
Ew bilind in

Lîstokên min
Law û bûk in
Ez bilind im
Ew piçûk in

Ez dayîk im
Ew xizan in
Hurmeta min
Pirr dizanin (Elewîferd, 2013a: 10)

3.4.2. Mueyed Teyîb

Di sala 1957an de li Duhokê hatîye dinê. Helbestnûs e û helbestên ji bo zarokan jî nivîsîye. Bi navê *Kepirê* bi giştî 75 hejmar kovareke zarokan amade û belav kir. Zimanê helbestên wî yên ji bo zarokan hinek giran e. Çend nimûne ne tê de di helbestên xwe de zimanê otorîter, pend û şîretê bi kar anîye. Di hin helbestên xwe de hestîyarîyeke bimubalexe bi kar anîye. Her çiqas di helbestên wî de rastîya zarokan dabe nîşan jî ji alîyê sêwirandin û nivîsandinê ve ji îzaffiyet û nêrîna zarokan dûr maye.

8 Morî, di Kurmancîya Xoresanê de weku “mîrî” tê bilêvkirin.

Teyîb, di helbesta “Kewo” de hin rastîyên zarokan bêyî ku mataforekê bixemilîne û bi awayeke edebî bisêwirîne bi zimanekî fermanî bi devê otorîteyekê pend û şîretan rêz dike. Ev yek jî helbestê ji bo zarokan balkêş nake, beravajî wan jî helbestê dûr dixê. Helbesta navborî bi vî şiklî dest pê dike:

Kewo spêdê bixwîne
Zaroka ji xew hilîne
Dest û çavêt xwo bişon
Nan û mastî xwo bixwon
Pirça serê xwo şe ken
Paşê biken karê xwo
... (Teyîb, 2008: 8)

Teyîb, di helbesta “xwezî ez kovîyek bama ne kîvî” de xwestîye rexne li civakê, li bajarhezîyê bigire û bi rêya hestîyarîyê vê helbestê sêwirandîye. Lê di edebîyata zarokan de rêgezêk jî ew e ku divê hest û hestîyarî hebe, lê hestîyarîyeke bimubalexe xeternak e (Sever, 2003: 130-131). Ev hestîyarî dibê sedem ku zarokan bixê nav trawmayê jî. Loma divê nivîskar dozaja hestîyarîyê baş eyar bike. Bi taybetî nivîskarên Kurd jî bo zarokên Kurd divê hay ji vê rêgezê hebin. Lewra Kurdan di nav gelek êş û azaran re jîyana xwe borandîye û zarokên wan jî ji vê yekê bêpar nemanê û ji alîyê hestên xwe ve hesas in. Ji ber van egeran ev helbest ji nêrîn û îzafiyeta zarokan dûr maye.

Ez kovî me / Boyaxçî me
Li binarê Garey / Gundekê hey / Min nedîtîye
Lê ez xelkê wî gundî me
Ez kîvî me / Zarokeka neh salî me / Ev e sê sal e boyaxçî me
Mala min... / Kulkekê biçûk / Ji ax û bera / Li taxê gêjebera
Tecawiz e / Ji hemî xanîyên tecawiz pêheltir e
Ji hemîya nizimtir û tarîtir
Rêka wî jî pesareke / Ji kêlîya şedayê riktir e!!
Berî heşt sala / Hêştê ezê bi şîr bûm / Hêştê ez gelekî hûyr bûm
Babê min rezê me firot / pezê me firot
Mala me bar kire bajêrî û / em bûne bajêrî.
Ez kovî me / Boyaxçî me
Babê min / Mirovekî rêncber û hêmin
Pale bû / Berî sê salan / Di dîwarekî da firî û mir..
Dayka min/ Par ez û dapîra min hêlayn û şûy kir
... (Teyîb, 2011)

Ji helbestên serkeftî yê Teyîb yek jê helbesta “Pênc Mêrî”⁹ ye. Di vê helbestê de nivîskar dixwaze zarokan fêrî hejmaran bike lê ne bi awayeke otorîter û padagojîyeke rijd. Bi metafora morîyan vê yekê pêk tîne. Bi tenê du risteyên dawî yê vê helbestê tunebûna, dê ji alîyê rêgezên helbesta modern a

9 Li vir jî morî weku mêrî hatiye bilêvkirin.

zarokan ve helbesteke pir serkeftî bûya. Lewra jixwe hewcedarî bi her du risteyên dawî tunene. Piştî sêwirandineke afirîner û vegêreke bi metafor hewce nedikir ku nivîskar di dawiyê de nîyeta xwe bi devê xwe eşkere bikira.

Pênc mêrî bûn, mêrîyên sor
Hatîn ji rêkeka dûr

Ba rabû reş kir esman
Mêrîyek bir û çar jê man

Çar mêrî bûn, mêrîyên sor
Hatîn bi rê dor bi dor

Av rabû û bû tofan
Mêrîyek bir û sê jê man

...
Mêrîyên sor, pênc mêrî bûn
Ne kêz û ne zêrî bûn

Zarok hatin lê xirr bûn
Fêrî hejmartinê bûn. (Teyîb, 2009: 10-11)

3.4.3. Aram Gernas

Aram Gernas ji Farqînê ye. Piştî xwendina înstîtuya Perwerdehîyê dest bi karê mamostetîyê kiriye. Di sala 1983yan da wek penaberekî polîtîk derketiye derveyî welat û li Swêdê bi cih bûye. Wî bi navê *Baxçeyê Zarokan* helbest û stranên zarokan nivîsîne. Ji bilî vê dîwanê wî gelek wergerên edebîyata zarokan ji zimanên bîyanî bo Kurdî kiriye. Ew hê jî li heyatê ye û carinan li bakurê Kurdistanê jî dimîne û diji (Gernas, 2008: 4). Ji ber ku ew mamosteyê zimanê Kurdî bûye, alema zarokan heya radeyekê baş têgihîştîye. Lê di hin helbestên wî de mirov dibîne ku ji rastî û îzafiyeta zarokan dûr ketîye. Esil di gelek helbestên xwe de teknîkên cuda bi kar anîne weku dîyalog, metafor, vegêrê zarok û hwd. Axir xuyaye ku di çend helbestên xwe de rasterast ketiye nav şîret û fêrkarîya rasterast a di navbera mamoste û xwendekaran de. Mesela di helbesta “Tiral” de xwestiye ku nebaşîya tiralbûnê nişanî zarokan bike. Lê ne ziman zimanê zarokan e, ne jî bi çavê zarokekî li wê babetê temaşe kiriye. Loma xwe ji rastîya şikilî xelas nekiriye ku du bendên ewil ên helbestê bi vî rengî ye:

Xweperestê tiral
Riswa û bê pergal
Bi rûniştin û bi razan
Bextewar nabe însan
    Xweperestê tiral
    Riswa û bê pergal
Kar bike û zindî be
Rabe û jêhatî be
Bi ber û berhemdar be
Zana û kêrhatî be
    Xweperestê tiral
    Riswa û bê pergal (Gernas, 2008: 116-117)

Gernas, ji bilî çend helbestên weku ya jor, di gelek helbestên xwe de karibûye dakeve asta zarokan û bi çavên wan alemê temaşe bike. Mesela yek ji van helbestan a bi navê “Hevalê Min” e ku mane, qîmet û girîngîya hevaltîyê bi çavên zarokêkî bi serkeftî neqil kiriye. Du bendên ewil ên vê helbestê wiha ne:

Hevalekî min heyê
Meriv tim pê bawer e
Hevalekî min heyê
Ji bo min ew pistgir e

Hevalê min heval e
Hevalê min hêja ye
Hevalê min heval e
Hevalê min hêja ye

Ji hevalê xwe razî me
Ji ber ew min şa dîke
Hevalê min bi çîk e
Derd û şahî par dîke (Gernas, 2008: 100-101)

3.4.4. Taha Bîlal

Ji Silêmanîyê ye. Bi navê “Palewan” pirtûkeke wî ya helbestên zarokan heyê. Her çiqas ji hêla rastî û îzafiyeta zarokan, helbestên wî yên serkeftî kêm bin jî di hin helbestên wî de rastî û îzafiyeta zarokan baş hatîye dîtin. Metafora xewê baş bi kar anîye û helbesta wî ya bi navê “xew”ê di vî warî de hêja ye.

Le xewma bûm be palewan
Gayekem xistibûwe ser şan
Dû filî beçke beçke
Ram ekêşan be kuêçke
Ke fûm ekird le şarî
Ştîyan ekewte xwarê
Marim girtibû be dan
Serekeyim exworan
... (Bîlal, 2009: 22)

3.4.5. Elî Heme Reşîd Berzincî

Ew di sala 1961an de li Berzinceyê hatîye dinê. Li Silêmanîyê mamostetîya dibistana seretayî kirîye. Ji bilî helbestan çîrok jî nivîsîne (Berzincî, 2000: 68). Bi navê *Sirûdî Kurdistan, Cejn, Aferîn û Yarîyî Bîrkarî* çend pirtûkên wî hene. Zimanê helbestên wî sivik û perwerdeyî ne. Kêm helbestên wî bi zimanê antîtorîter hatine nivîsîn.

Di helbesta “Canta” de Berzincî hevaltîya zarokêk a bi çenteyê re sêwirandîye û weku vegêreke monolog zarok bi çenteyê xwe re dipeyive. Midaxeleya nivîskar tune ye û hestên rasteqîne yên zarokêkî ku ji bo eşyayên xwe hîs dîke, nîşan daye. Helbest bi vî şikilî ye:

Cantakem ey cantakem
Cê hawrê bê hawtakem
Tom xoş ewêt ta mawim

Etparêzim wek çawim
 Çunke le pîsî û drran
 Le birdin û le baran
 Hawrêy gîyanî be gîyanim
 Hoyê xoşî û kameranîm
 Pertûkî pir wata û ciwan
 Eparêzî Cantagîyan (Berzincî, 2000: 11)

3.4.6. Konê Reş

Ew di sala 1953yan de li Qamişloyê hatîye dinê. Nivîskar û lêkolîner e. Du pirtûkên helbestan ji bo zarokan nivîsîye bi navê *Sîpan û Jînê û Şagirtê Bedirxan im*. Ji alîyê naverokê ve hin helbestên wî ne di asta zarokan de ne. Zimanê helbestên wî otorîter û giran in. Her çiqas hevokên kurt bi kar anîbe jî hin têgehên ku dûrî alema zarokan in, bi kar anîye. Bêyî ku kompozîsyon û sêwirandineke estetîk hebe, tenê ji bo serwayê carinan bêjeyan li hev anîye. Di helbesta “Şagirtê Bedirxan im” de bêjeyên bikarhatî, dûrî zanîna zarokan e. Wî xwestîye bi devê zarokek helbestê bibêje. Lê pir eşkere tê hîskirin ku midaxeleya nivîskar tê de heye. Herwiha hin bêjeyên weku “sor” û “zaz” ku bixwe çê kirîye, di helbestê de bi kar anîye. Ji serî, navê û dawîyê helbest bi vî şiklî ye:

Ez pêşmerge welat im
 Gerîlayê felat im

Welatê min Kurdistan
 Warê bav û bapîran

Dêrsim, Zaxo û Botan
 Hewlêr, Seqiz û Bokan

Sûndê dixwim bi Yezdan
 Xwedanê şev û rojan

...
 Ez şagirtê welat im
 Roja cengê labat im

...
 Zaz û Sor û Goran im
 Şagirtê Bedirxan im (Reş, 2013: 56)

3.4.7. Emîn Muhammed

Ew di sala 1962yan de li Silêmanîyê hatîye dinê. Wî di gelek kovarên zarokan de helbestên xwe belav kirine. Bi navê *Helwest, Malî Baran, Hawrêy Nû, Goranîy Hewrekan, Xeyalî Minallane, Henge Wirdîle, Xewnî Çoleke* dîwanên wî yên helbestên zarokan hene (Muhammed, 2012a: 24). Dikare bê gotin ku di nav helbestnûsên zarokan de helbestvanê herî serkeftî ye ku rastî û alema zarokan fam kirîye û li gorî wê helbestên xwe nivîsîne. Li gorî asta helbesta modern a zarokan a cîhanê helbestvanekî serkeftî ye. Em dikarin bibêjin ku Emîn Muhammed weku nivîskarek zarokatîyê hîs kirîye û karibûye xwe bigihîne derûnîyeta zarokan û wan fam bike û bi çavên wan binêre. Muhammed, niştimanperwerîyê bi awayekî estetîk û edebî bêyî ku tu midaxeleyeke xwe bide

hîskirin di helbestên xwe de sêwiradîye. Ji bo mînak helbesta wî ya “Niştîman” wiha qala niştîmanperwerîyê dike:

Le xewma min mamosta bûm
Le naw pola rawesta bûm
Nexşey cîhanîm dana bû
Wişkanî û aw, le yek cîya bûn
Sewz û zerd û qaweyî û şîn
Be şêwey yek tabloy rengîn
Nexşekeyan pêk hêbabû
Hemû welatanî tîya bû
Çawim gêra be seryana
Be diwayî nawî Kurdistan
Her le nexşeke ramabûm
Be dîyarîyewe hepesabûm
Demewêt niştîmanîm kû ye?
Bo nabînim le hiç cê ye. (Muhemmed, 2011: 19)

Encam

Hunera helbestê yek ji hunerên sereke yên edebîyatê ye ku ev yek bi awayekî şênber di edebîyata Kurdî de jî xwe nîşan dide. Ji ber ku helbest di edebîyatê de hunereke sereke ye, loma ji aliyê berhemên xwe ve jî dewlemend e. Herwiha di qada perwerdeya klasîk a serdemên berê de û di qada edebîyata modern a zarokan de, helbest hunereke herî karîger bûye. Û axirî di xebateke bi vî rengî de ji bo helbestên zarokan a Kurdî, encamên ku derketin holê, dibe ku wiha bên rêzkirin:

Helbesta Kurdî ya zarokan weku pênc qonax hatin dabeşkirin. Ji ber ku ev gotar bi taybetî li ser helbestên serdema modern bû, qonaxa yekem a ku weku qonaxa perwerdeya klasîk tê zanîn, nehat nirxandin. Her çar qonaxên din bi rêzê wiha hatin polînkirin:

Qonaxa duyem zêdetir helbestên di navbera salên 1920 û 1950an de weku qonaxa kovara Gelawêj û Hawarê hat pênasekirin. Di vê qonaxê de helbestnûsên weku Zêwer, Goran, Hisênê Emîn û Kamiran Bedirxan hatin nasandin û helbestên wan, li gorî rêgezên ku di serî de hatibûn danîn, hatin nirxandin. Ev rêgez li gor du çemkên modern ên weku “rastîya zarokan” û “îzafiyeta zarokan” hatine eşkerekirin. Di vê qonaxê de berawirdkarîyek di navbera helbestnûsan de nehat kirin, lê mirov dikare bibêje ku ji aliyê van krîterên dîyarkirî ve lawaz bûn. Bi rastî dema ku mirov bi hin helbestnûsên welatên cîhana sêyemîn re berawird dike, dîsa li gorî wê serdemê helbesta zarokan a Kurdî, ne di asteke xerab de bûye.

Qonaxa sêyem, di navbera salên 1950 û 1970yan de hatîye sînorkirin. Bi rastî weku qonaxê berî peymanî 11ê Adarê hatîye pênasekirin. Xwemalîya berbiçav a vê qonaxê ew bûye ku cara ewil dîwanên helbestan ên serbixwe ji bo zarokan hatine nivîsandin û çapkirin. Ji vê aliyê xwe ve ji qonaxa berî xwe vediqete. Her çiqas salên dûr û dirêj jî derbas bûbin, ji aliyê çendaniyê ve yanî

hejmara berheman ve pêşveçûn û geşedanek çê bûye, lê ji aliyê çawanîyê ve geşedan û pêşveçûneke wisa berbiçav naxuye. Ev ferq girîng e, loma piştî salên 1960an ji aliyê rastî û îzafiyeta zarokan ve hişyarî li cîhanê zêdetir çê bûye. Lê em tesîra vê hişyarîyê zêde di nav helbestên Kurdî yê nê ve qonaxê de nabînin. Di vê qonaxê de helbestnûsê herî girîng Kakey Felah e ku xwedîyê çend pirtûkên helbestan e. Kesên weku Fereydûn Elî Emîn û Elî Ebdulla Şewnim jî di nav vê qonaxê de hatine nirxandin.

Qonaxa çarem, di navbera salên 1970 û 1990an de hatîye sînorkirin. Ev qonax bi peymanî 11ê Adarê dest pê dike. Çimkî peymanî 11ê Adarê ji aliyê maf û azadîya gelê Kurd ê Başûrê Kurdistanê ve weku qonaxek tê hesabandin. Bi taybetî di warê perwerdeyê de bi xwe re hin azadî û pêşveçûn anîn. Di vir de weku xaleke navberê, em dikarin vê bibêjin; ji ber ku di kronolojîya qonaxa sêyem û çarem de li parçeyên din ên Kurdistanê bêdengî, bişaftin û rewşên neasayî hebûn, mirov rastî emareyeke edebîyata Kurdî jî zû bi zû nayê. Weku me li jor jî nîşan da li dîyasporaya Kurdan a Ewropayê hin xebat pêk hatibûn, lê ev jî bi serê xwe ne wek qonaxekê bû, belkî wek nefesekê bû. Çimkî dewama wê jî bi awayekî xurttir nehat. Loma di van her du qonaxan de ji ber tevger û dahênerîya xwe em mecbûr man başûrê Kurdistanê esas bigirin. Axirî bi giştî di qonaxa çarem de jî helbestnûsîya zarokan pêşveçûneke mezin nedît. Di vê qonaxê de helbestnûsê herî girîng Letîf Helmet e ku nêzî 17 pirtûkên helbestan ji bo zarokan amade kirîye. Lê Letîf Helmet jî digel ev qas berheman, xwe nikaribûye ji zimanê otorîter xelas bike. Di nimûneyên vê serdemê de giranîya pend, şîret û amojgarîyê dewam kirîye. Mîna qonaxên berî xwe, nimûneyên ku li gorî rastî û îzafiyeta zarokan hatine sêwirandin, pir kêm hene.

Qonaxa pêncem weku qonaxa dawî, ji salên 1990an heya îro hatîye sînorkirin. Di vê qonaxê de ji aliyê maf û azadîyê ve li her çar parçeyên Kurdistanê, hin geşedan û pêşveçûn rû dane. Li başûr raperîna cemawerî û li perçeyên din jî reformên demokratik han daye ku edebîyat û weşana Kurdî jî pêşve biçê û rengên nû peyda bibe. Loma di vê qonaxê de di helbesta zarokan a Kurdî de pêşveçûneke berbiçav çê bûye. Li her çar parçeyan, helbestnûsên nû derketine û helbestnûsên ku karibûne bigihêjin rastî, nêrîn, alem û îzafiyeta zarokan, mora xwe li edebîyata Kurdî xistine. Ji aliyê rêgezên me diyarkirî ve di vê qonaxê de helbestnûsê herî serkeftî Emîn Muhemmed, Aram Gernas û Yehya Elewîferd hatine nirxandin. Dîsa her çiqas di vê qonaxê de kesên ku karibûne xwe bigihînin rastî û îzafiyeta zarokan hebin jî kesên ku li ser rêbaza klasîk mane û bi awayekî otorîter û pedagojîyêke rîjd helbestên xwe sêwirandine jî hene.

Weku gotina axirî digel pêşveçûneke giran a helbesta zarokan Kurdî, mirov dikare bibêje ku îro nimûneyên di asta cîhanê de jî di Kurdî de hene. Di van çend salên dawî de ku êdî dinya ber bi alemeke elektronîk ve diçe, hewlên edîbên Kurdan hene ku zarokên vê serdemê fam bikin û li gorî wan edebîyatekê biafirînin. Lewra rastî û îzafiyeta zarokan bi guherîna dinya û zarokan re diguhere. Ev jî nîşan dide ku rêgezên me ne rêgezên statîk in. Berevajî, rêgezên

kînetîk û guherbar in. Bi guherîna dinyayê re zarok diguherin û bi guherîna zarokan re rastî û îzafiyeta wan diguhere.

Çavkanî

- Bacanlı, H. (2005). *Gelişim ve Öğrenme* (11.bs.). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Barzinji, A. S. A. (2010). *Edebî Mindallan le Gowaî Gelawêj da. Silêmanî: Sardam.*
- Berzincî, E. H. (2000). *Aferîn. Silêmanî: Ofset û Çapxaney Çiya.*
- Bedirxan, K. A. (2014). *Dilê Kurên Min. İstanbul: Avesta.*
- Bîlal, T. (2009). *Palewan (Çapî 2.). Silêmanî: Çapemenî Peyv.*
- Cewerî, F. (1983). *Dê Şêrîn e. Uppsala.*
- Çer, E. (2014). *Edebiyatta Çocuk Gerçekliği ve Çocuğa Görelik İlkelerinin İncelenmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.*
- Dilidüzgün, S. (2007). *Çağdaş Çocuk Yazını; Yazın Eğitime Atılan İlk Adım. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.*
- Ehmed, N. (2005). *Seretayek Derbarey Serhelldanî Edebî Mindallanî Kurd. Hewlêr: Çapxaney Wezaretî Perwerde.*
- Ehmed, N. E. (1998). *Mindall û Edeb. Silêmanî: Çapxaney Rûn.*
- Elewîferd, Y. (2012). *Şelpe û Sêv. Îran-Qûm: Weşanên Emû Elewî.*
- Elewîferd, Y. (2013a). *Dayîk. Kovara Bûka Baranê, İstanbul: Komel-Kurd, 3, 10.*
- Elewîferd, Y. (2013). *Bajarê Mîrîyan, Îran-Qûm: Weşanên Emû Elewî.*
- Emîn, H. (1944). *Marşa Tîpan. Ronahî, Şam: Çapxana Tereqîyê, 25, 15.* <https://tirsik.net/danegeh/kovar/ronahi-1940/25.pdf>
- Felah, R. K. (2009). *Koy Şîrî Mindallan û Operêtêkanî Kakey Felah. Silêmanî: Sardam.*
- Ferhadî, H. S. (2013). *Mindall û Edebî Mindallan. Hewlêr: Wezaretî Rewşenbîrî û Lawan.*
- Gernas, A. (2008). *Baxçeyê Zarokan (Çapa 2.). Diyarbekir: Şaredariya Bajarê Mezin a Diyarbekirê.*
- Goran, E. (2005). *Dîwanî Goran. Tehran: Neşr-î Panîz.*
- Güneş, Z. (Ed.) (2013). *Okul Öncesinde Çocuk Edebiyatı (4.bs.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.*
- Härtling, P. (2016). *Benjamin Anna'yı Seviyor (N. Neydim, Çev.). İstanbul: Günışığı Kitaplığı.*
- Helmet, L. (2013). *Dîwanî Mindallan (Çapî 3.). Kerkûk: Komalley Ronakbîrî û Komalayetî Kerkûk.*
- Hewramî, H. K. (2007). *Edebî Mindallanî Kurd Dway Raperrîn (Bergî 2.). Hewlêr: Çapxaney Dezgayî Aras.*
- Hunt, P. (Ed.) (2005). *Understanding Children's Literature (2nd edn.). Oxon: Routledge.*
- Stillier, G. & Kilian, S. (1982). *Nein-Buch für Kinder 'Hinterher ist man schlauer'. Weinheim und Basel: Beltz und Gelberg Verlag.*
- Mehmûd, F. M. (2004). *Şîrî Mindallan le Edebî Kurdî da. Silêmanî: Sardam.*

- Mîrza, K. E. & Mistefa, S. (2006). Baranî Rengawreng; Koyî Berhemekanî Mamosta Fereydûn Elî Emîn. Silêmanî: Sardam.
- Muhemmed, E. (2011). Xewnî Çoleke. Silêmanî: Birêwberayetî Xaney Simore Bo Mindallan.
- Muhemmed, E. (2012). Cerîwe; Dîwanî E. E. Şewnim. Silêmanî: Birêwberayetî Giştî Kitêbxaney Giştîyekan.
- Muhemmed, E. (2012a). Xeyalî Minallane. Hewlêr: Wezaretî Rewşenbîrî û Lawan-Çapxaney Rewşenbîrî.
- Oğuzkan, F. (2013). Çocuk Edebiyatı (10.bs.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Qadir, Z. R. (2016). Bi Zarawayê Soranî Helbestê Zarokan le Edebî Kurdî da: Zêwer-Goran-Letîf Helmet-Emîn Muhemmed. Teza Lîsansa Bilind a Çapnebûyî, Zanîngeha Van Yüzüncüyilê, Wan.
- Reş, K. (2013). Helbestên Zarokan; Sîpan û Jîne-Şagirtê Bedirxan im. Diyarbakır: Aram.
- Rousseau, J.J. (2011). Emile ya da Çocuk Eğitimi Üzerine (M. Baştürk-Y. Kızılçim, Çev.). Ankara: Kilit Yayınları.
- Sever, S. (2003). Çocuk ve Edebiyat. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Subaşı, K. (2018). Gîrr û Gallî Mindallanî Kurd; Dîrokçeya Çapemenî û Medyaya Zarokan a Kurdî. İstanbul: Nûbihar.
- Tek, A. (2019). Evdirrehîm Rehmî Hekkarî û Berhemên Wî Yên Ji Bo Biçûk, Ciwan û Jinan. The Journal of Mesopotamian Studies, 4/1, 51-71.
- Teyîb, M. (2008). Aşitî û Vîyan. Duhok: Spîrêz.
- Teyîb, M. (2009). Me Nevêt Tundûtîjî. Duhok: Spîrêz.
- Teyîb, M. (2011). Xwezî Ez Kovîyek Bama Ne Kîvî. Duhok: Spîrêz.
- Yavuzer, H. (2012). Doğum Öncesinden Ergenlik Sonuna Çocuk Psikolojisi (34.bs.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Zêwer, M. (2008). Dîwanî Zêwer (Çapî 2.). Hewlêr: Çapxaney Dezgayî Aras.